

УДК 343.211.3(437.1/2)

Л. Новак-Каляєва

ЧЕСЬКА ПРАКТИКА ПРАВОЗАХИСТУ В УМОВАХ ІНОЗЕМНОГО ПАНУВАННЯ: ДО ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ “ОКСАМИТОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”

Проаналізовано діяльність чеської демократичної опозиції 1968 – 1989 рр. з огляду завдань державотворення та політичного плюралізму. Визначено основні періоди та характерні риси чеського досвіду опору режиму “нормалізації” та своєрідності тактики правозахисту наприкінці 80-х рр. XX ст., зокрема з огляду на 20-річчя подій, які в історії Європи залишилися як “оксамитова революція”.

Ключові слова: правозахисний рух, “Хартія-77”, “оксамитова революція”.

Події двадцятирічної давнини в країнах Центральної та Східної Європи, що призвели до кардинальних змін політичної карти світу в результаті краху системи радянського політичного диктату в цьому європейському регіоні, не втратили актуальності для дослідників і широкого загалу, для представників старшого покоління та для молоді. Європейська громадськість відзначає двадцятилітній ювілей “оксамитової революції” 1989 р. у Чехословаччині зверненням до цілого комплексу проблематики, пов’язаної з практикою опору недемократичним режимам та тактикою правозахисту в умовах іноземного панування.

Значну увагу означеним проблемам приділяють вітчизняні дослідники, зокрема Р. Постолювський, М. Кріль, І. Вовканич, А. Слесаренко. Прагненням подолати фрагментарність викладу і зосередження на фактології та здійснити цілісний аналіз історичних процесів означеного періоду характеризуються дослідження російських авторів, присвячені новітній політичній історії Чехії, зокрема роботи Э. Задорожнюк, Ю. Щербакової, Л. Леонової, Ю. Новопашина, В. Волкова. Серед європейських авторів, які присвятили увагу революційним подіям 1989 р. у Чехословаччині М. Сіммонс, Й. Кін, Т. Еш. Новітні дослідження чеських авторів Й. Мечиржа, П. Плацака, П. Гавліка, М. Стоніша, Й. Свободи, М. Долейшого, Р. Кучери, О. Крейчі та багатьох інших свідчать про намагання проаналізувати події двадцятилітньої давнини без зайвої емоційності, з огляду завдань державотворення та політичного плюралізму.

Метою статті є визначення періодизації та характерних рис чеського досвіду опору режиму “нормалізації” та своєрідності тактики правозахисту в кінці 80-х рр. XX ст., зокрема з огляду на 20-річчя подій, які в історії Європи залишилися як “оксамитова революція”.

Інтервенція військ Організація Варшавського договору (далі – ОВД) у Чехословаччину в серпні 1968 р. зумовила встановлення в країні прорадянського партійно-бюрократичного режиму “нормалізації”, який набрав рис тоталітарного. Формування опозиції в умовах обмеження прав і свобод громадян залежно від їх лояльного ставлення до влади було закономірним. Перший етап “нормалізації”, який почався у 1969 р. обранням Г. Гусака на посаду Генерального секретаря ЦК Комуністична партія Чехословаччини (далі – КПЧ) і закінчився судовими процесами

1972 р. над діячами політичної опозиції, був визначений ідеологами режиму як “період захоплення та утримання влади”.

Протягом цього періоду опір радянському диктату та іноземній військовій присутності перемістився від практичної більшості чехословацького суспільства, що було характерно для періоду “Празької весни”, до опозиції, яка поступово перейшла на нелегальне становище і була розпорошена на ряд невеликих груп. Ключову роль в опозиційному русі цього періоду відігравали екскомуністи, репресіями режиму позбавлені соціального статусу та можливості діяти легально. Метою своєї діяльності вони вважали боротьбу за відновлення курсу “Празької весни” за реформування та удосконалення соціалізму, проти діючого керівництва КПЧ. Тому найбільш жорстокі заходи органів державної безпеки були скеровані саме проти екскомуністів як політичної опозиції. Опозиційний рух 1969 – 1972 рр. практично не впливав на політичну ситуацію в країні, на встановлення і розвиток режиму “нормалізації”, але свідчив про існування опору.

Політичні судові процеси 1972 р. стали органічною частиною репресивних заходів режиму “нормалізації”, які припинили і унеможливили будь-яку легальну політичну діяльність представників колишнього реформаторського крила КПЧ і на довгий час позбавили їх участі у політичному та суспільному житті країни. Екскомуністи перестали відігравати керівну роль в опозиції, а вакуум, який утворився внаслідок їх відходу з політичної сцени, почали заповнювати представники інших верств населення, передусім, представники наукової та творчої інтелігенції, інтелектуали-дисиденти.

Зміна носіїв опору обумовила також і зміну програмних засад опозиції. На чільне місце вийшли проблеми захисту громадянських прав та прав людини в умовах тоталітарного режиму. Опозиційний рух на наступному етапі початку 70-х – середини 80-х рр. XX ст. втратив свою політизованість, тому що йшлося вже не про усунення керівництва Г. Гусака, а про налагодження хоча б діалогу з владою.

Правозахисний рух у чеських землях, уособленням якого стала вільна громадянська ініціатива “Хартія 77”, був єдиною можливістю опору режимові. Успіхи економічного розвитку Чехословаччини, які, хоча і були кон’юнктурними, на той період досягли найвищого рівня; активна реалізація урядом соціальних програм, а також постійний ідеологічний тиск, здійснюваний КПЧ у духовному житті, різко знизили громадську активність населення. Опозиційність суспільства середини 70-х рр. XX ст. проявлялась майже виключно у діяльності “самвидаву” і до певної міри андеграунду.

Найбільш послідовними у проявах інакودумства були представники інтелігенції, особливо творчої та наукової, найбільш авторитетні з яких виступили засновниками та першими керівниками “Хартії 77”. Колектив речників, які взяли на себе обов’язок виступати публічно від імені всіх, хто підписав Декларацію “Хартії 77”, і виконувати повний обсяг поточної роботи, постійно поповнювався найбільш відомим і поважними особами, що сприяло авторитетові ініціативи “Хартія 77” на батьківщині і за кордоном.

Ідеологія та програмні засади “Хартії 77” стали проявом новітньої екзистенціальної філософії, в якій проблеми внутрішньої свободи, розуміння істинності та ідентичності людини і народу займали чільне місце. У програмних документах “Хартії 77”, у творчій спадщині її діячів були сформульовані підвалини “неполітичної політики”, яка закликала людей “до життя в правді”, пропонувала прагнути і добиватися відповідності внутрішніх переконань із зовнішніми проявами,

що в умовах тоталітарного режиму означало виражений конфлікт із владою. До такої перспективи широкі кола співгромадян кінця 70-х рр. були явно не готові. Теоретичні підвалини “Хартії” сприймалися пересічними громадянами здебільшого як ідеалістичні, чим переважно пояснюється її малочисельність та ізольованість.

На нашу думку, ініціатива “Хартія 77” була елітарним утворенням, хоча діяльність її і була спрямована на більшість населення країни. Однак ця спрямованість була дещо декларативною, з огляду на те, що навіть у спрощеній формі філософія “Хартії 77” була зрозумілою лише обмеженому колу освічених людей. Попри замкненість та малочисельність “Хартії 77” її значення не можна недооцінювати. В умовах тоталітарного режиму, послідовного ідеологічного тиску і репресій проти інакодумців, проголошення “Хартії 77” було актом громадянської мужності, тим більше, що офіційна комуністична пропаганда намагалась скомпрометувати діячів “Хартії 77”, замовчувати її діяльність, щоб не залишити можливостей для поширення її ідей та документів серед населення. Проблема обструкції у вітчизняних засобах масової інформації частково вирішувалась завдяки міжнародним зв'язкам і авторитетові “хартистів” на міжнародній арені, який у 80-х рр. XX ст. був значно вищим, ніж на батьківщині. Характерним був також “столичний” тип осередків “Хартії 77”. Особи, які підписом під Декларацією “Хартії 77” висловили свою громадянську позицію, проживали у різних містах країни, однак головним центром теоретичного і практичного імпульсування був осередок у Празі, вплив якого поширювався на чеські землі та Моравію, охоплюючи окремих прихильників у Словаччині. Найбільшим після Праги і до 1988 р. єдиним крім неї, було представництво “хартистів” у Брно, де світоглядні позиції та діяльність “хартистів” відрізнялась своєрідністю в теорії і радикальністю на практиці. Вони більше уваги приділяли питанням свободи совісті, що, можливо, пояснюється близькістю словацького дисенту, який належав здебільшого до католицького та протестантського (євангелістського) опору. В Оставі, Оломоуці та інших менших містах країни до 1988 р. осередків “Хартії 77” не існувало, хоча були поодинокі особи, які підписали Декларацію “Хартії 77” і у практичній діяльності приєднувались до празького або до брненського представництва.

Після виникнення “Хартії 77” опозиційний рух у чеських землях зосередився навколо неї. Діяльність “Хартії 77” стала поштовхом для створення наступних громадянських ініціатив, але поширити вплив на значні кола громадськості на межі 70 – 80-х рр. XX ст. “Хартія 77” так і не змогла.

Друга половина 80-х рр. XX ст. стала добою формування передумов кардинальних суспільних змін у Чехословаччині. Прихід до влади у СРСР М. Горбачова у 1985 р., початок “перебудови” у Радянському Союзі та перемога “нового політичного мислення” на міжнародній арені суттєво вплинули на ситуацію у Чехословаччині. З відмовою СРСР від політики диктату і опіки щодо країн-сателітів у Східній та Центральній Європі партійно-бюрократична верхівка Чехословаччини втратила підтримку ззовні.

Стагнація виробництва і падіння життєвого рівня населення вимагали від партійного і державного керівництва країни негайних заходів щодо реформування економічної та політичної системи, але керівництво КПЧ виявилось нездатним на конструктивні заходи. Наслідком неспроможності та бездіяльності партійно-бюрократичної верхівки стала дискредитація КПЧ серед рядових членів партії і втрата довіри більшості громадян. Послаблення режиму сприяло поширенню впливу

опозиційних структур, посиленню громадянської активності населення, його політизації.

Протягом другої половини 80-х рр. XX ст. у чеських землях сформувався досить потужний опозиційний рух, який, хоча і не був внутрішньо об'єднаним, консолідував значну частину соціально активного населення для вирішення важливих проблем чеського суспільства. Опозиційні структури, що виникли у цей період, охоплювали представників багатьох верств населення, зокрема творчої та наукової інтелігенції, молодь, особливо студентську та старшокласників.

Найбільш авторитетною серед опозиційних угруповань залишалась вільна громадянська ініціатива “Хартія 77”, навколо якої було створено цілу низку опозиційних організацій, що розширили спектр її дій. На порядок денний стали політичні питання, зокрема створення політичних партій. Трансформувалися відповідно до нових політичних вимог завдання та методи роботи згаданої хартії. Збільшилась кількість осіб, які не тільки підписали “Хартію 77”, але і брали в її діяльності активну участь.

Помітним явищем суспільно-політичного життя цього періоду стали молодіжні організації. Важливою рисою молодіжного опозиційного руху цього періоду було те, що молодь своєрідними засобами виявляла своє негативне ставлення до пануючого прорадянського режиму “нормалізації”. Молодіжні опозиційні групи в програмних заявах порушили питання відновлення державного суверенітету, зміни влади, демократизації суспільного життя, що свідчило про активні позиції та готовність молоді їх обстоювати. Вони діяли автономно і були найбільш радикальною частиною опозиційних сил. Найважливішими завданнями вони вважали реалізацію національних інтересів чехів та словаків, побудову громадянського суспільства на основі демократії та забезпечення невід'ємних прав людини.

У практичній діяльності опозиційні групи перейшли до заходів, метою яких була активізація громадянської позиції населення, консолідація всього суспільства для вирішення найважливіших проблем, зокрема відновлення суверенітету країни, демократизації всіх сфер життя, оздоровлення економіки, захисту навколишнього середовища тощо.

Однак, на нашу думку, громадський рух другої половини 80-х рр. XX ст. формувався переважно на індивідуальній основі, враховуючи особисте почуття громадянського обов'язку кожної людини. Опозиція надавала громадському рухові імпульс, умотивовувала його, визначала місце та час громадських акцій. Масові заходи опозиції, як правило, проводились на честь подій, що мали яскраво виражене патріотичне спрямування. Тобто, для більшості демонстрантів участь у цих заходах була не так виявом підтримки опозиції, як можливістю в такий спосіб проявити свій патріотизм. Дві течії суспільного руху, громадський і дисидентський до 1988 р. діяли паралельно. Дисиденти існували тоді ще окремо, над загальним. Вимогою, яка поєднала дисидентів і широку громадськість, була, як ми вважаємо, вимога відновлення державного суверенітету країни.

Різні опозиційні групи по-різному ставилися до організації масштабних акцій із залученням великої кількості людей. Із цього приводу в чеському опозиційному русі існувало два погляди. Частина дисидентів вважала, що опозиція повинна організувати та очолити громадськість для активної боротьби з режимом. Інші твердили, що обов'язок опозиції діяти в межах закону, стримувати революційні пориви мас [1]. Як це не парадоксально, з огляду на політизацію громадськості, у

середовищі дисидентів переміг другий напрямок. Об'єднала прихильників і противників масових публічних заходів підготовка демонстрації 21 серпня 1989 р., присвяченої 21-й річниці інтервенції військ Організації Варшавського договору на територію Чехословаччини у 1968 р. 9 серпня 1989 р. Демократична Ініціатива, “Рух громадянської свободи” та “Товариство Т. Г. Масарика” видали спільне “Звернення”, в якому висловили негативне ставлення до акту військової інтервенції у серпні 1968 р., що припинила демократичний розвиток і зумовила встановлення тоталітарного режиму в країні.

Автори вважали усунення режиму “нормалізації” єдиною умовою реалізації громадянських прав в Чехословаччині. Вони підкреслили: “Вирішення проблем не можна залишити на власний розсуд людей, які довели країну до кризового становища”. Представники опозиції підкреслили, що вони виступають за ненасильницький, мирний шлях до демократичного суспільства проти ненависті та пропаганди реваншу. Заклик до діалогу вони вважали “рукою, поданою всім, хто не втратив відчуття відповідальності за долю своєї країни” [2].

У цьому документі автори звернулися до співгромадян із закликом виявити свою позицію способом, який відповідає Конституції ЧССР та іншим законам, і бути 21 серпня в центрі Праги та в пішохідних зонах інших міст і прогулюватись так, щоб не порушити руху транспорту і громадського порядку. Цей громадянський прояв повинен був продовжуватись одну годину і закінчитись двома хвилинами тиші. Представники організаторів акції повідомили державні установи про свої наміри.

Пропозиція участі в демонстрації, на думку представників опозиції, була запрошенням до роздумів про права людини, демократію, розквіт господарства та соціальну справедливість. Цей захід повинен був схилити владні структури до діалогу з громадськістю. 14 серпня до підготовки акції приєднався В. Гавел, який в ефірі радіостанції “Вільна Європа” звернувся до громадськості з міркуваннями щодо форм громадянського прояву взагалі і до демонстрації зокрема. Він посилався на численні листи простих людей з проханням висловити свою позицію щодо запланованої на 21 серпня демонстрації опозиційних сил.

В. Гавел висловив своє ставлення до демонстрації, як форми громадянського прояву, наголосивши: “Великий виступ на вулицях, наскільки б мирним він не був, завжди є заходом крайнім, тою формою прояву громадянської позиції, яку громадськість використовує у надзвичайній ситуації, яка ще не настала. Інші, менш конфронтаційні засоби вияву громадської думки на сьогодні ще далеко не вичерпані і для них в нових умовах відкриваються великі можливості” [3]. В. Гавел запропонував надалі брати участь в акціях збору підписів, зокрема, під петицією “Де кілька фраз” і прямо заявив, що він побоюється провокацій з боку влади.

Організатори демонстрації не сприйняли аргументи В. Гавела про реальні перспективи щодо можливої спровокованої владою конфронтації в ході демонстрації. У “Зверненні” від 18 серпня 1989 р. вони не відкидали можливості конфронтації, але висловили небажання нагнітати страх та паніку серед співгромадян і завчасно виявляти слабкість перед органами влади [4].

У такому ж дусі стосовно серпневих приготувань висловився і відомий письменник, “хартист” З. Урбанек: “Альтернативою демонстрації я вважаю самоврадні об'єднання супротивників нинішнього режиму. Після п'ятдесяти років деструкції систематичного мислення і мовлення дусі демократизму існує необхідність цей демократизм оновити. Гаслами і мужнім фізичними опором цього добитися неможливо. Може настати ситуація, коли інакше не можна, але основним

засобом опору проти централізму може і повинна бути проста, розумна і своєчасна зброя демократичної дискусії та інтелектуальні, моральні переваги над гнобителями” [5].

До негативної оцінки масштабних виступів громадськості приєднався активний діяч “Хартії 77”, публіцист Л. Вацулік, аргументуючи свою позицію тим, що на демонстрації ходить досить мало людей і малим драгуванням вони тільки провокують поліцейські сили до активних репресивних дій. Він із жалем констатував залежність дисидентів від ступеню незадоволення трудящих мас умовами життя, називаючи робітників найконсервативнішою верствою суспільства, яку примусити до дій може тільки голод. Таким чином, позицію дисидентів, які пропонували замість загальної мобілізації самоорганізацію, Л. Вацулік вважав більш доцільною [6].

Демонстрація відбулась без очікуваних провокацій з боку влади. Неоднозначною була оцінка демонстрації 21 серпня 1989 р. після її закінчення. Демонстрація 21 серпня, на думку активістів “Демократичної Ініціативи”, була спробою переходу демократичної громадськості до нової фази своєї діяльності.

На новому етапі розвитку громадської активності вирішального значення набуло об’єднання незалежних ініціатив [7]. В. Гавел рекомендував опозиції скерувати свої зусилля на підготовку власних пропозицій нової конституції і поширення їх серед широкого загалу. Власне таким мирним засобом тиску громадськості на владу В. Гавел віддавав перевагу. Метою, до якої треба прагнути, він вважав діалог із режимом, а це вимагало ретельної підготовки [8].

Вивченню настроїв широкого загалу присвячені проведені в цей період дослідження громадської думки, результати яких є досить неоднозначними. Зокрема, 50% опитаних вважали демонстрації цілком виправданим засобом висловлення протесту, але 35% – погодилися із заходами органів безпеки; 15% – обурились втручанням силових структур, а 21% опитаних виступили за можливість використовувати інші методи висловлення своєї громадянської позиції [9].

Відповідальність дисидентів за свої позиції та висловлювання в цих умовах значно зросла, хоча програми і заходи незалежних ініціатив ще не обумовлювали їх дійсного впливу на розвиток суспільно-політичної ситуації в країні. Досить важко визначити кількість громадян, які брали участь в акціях опозиції саме під впливом окремих опозиційних груп, як важко і визначити коло читачів часописів “самвидаву”.

Чеська дослідниця Я. Поссетова, яка спеціально займалася питаннями впливу нелегальної літератури на громадськість протягом всього періоду “нормалізації” констатувала, що аргументовані дані про значний тираж “самвидаву” попадалися їй дуже рідко [10]. М. Отагал підкреслив, що дослідники до сьогодні виявляють обережність у підрахунках і висловлюваннях стосовно дійсного кола людей, погляди і позиції яких сформувалися під впливом “самвидаву” та дисидентських груп [11].

Вирішальну роль у популяризації ідей та діяльності опозиційних осередків відіграли закордонні радіостанції “Голос Америки”, “BBC”, “Вільна Європа”, особливо в кінці 80-х рр. XX ст. Саме за посередництва цих засобів масової інформації широка громадськість довідувалась про існування та цілі незалежних ініціатив. На думку багатьох пересічних громадян, без допомоги західних радіостанцій дисиденти залишалися б в ізоляції до листопада 1989 р. [12].

Про вплив дисидентів на громадськість із більшою достовірністю свідчать підрахунки підписів під різними петиціями та зверненнями до влади,

організованими дисидентами, та участь у демонстраціях. Дослідження О. Крейчі свідчать, що влітку 1989 р. загалом по країні діяльність опозиції схвалили 19% опитаних, не схвалили – 29%. Кількість схвальних відповідей була в чеських землях більша, ніж у словацьких серед вікової категорії 30 – 40 років. Серед працюючих, студентів та учнів осіб, які підтримували опозицію, було більше: погодились із дисидентами 36% опитаних студентів і викладачів вищих навчальних закладів. Із діями опозиції погодились 10% членів і 15% функціонерів КПЧ [13]. Опитування не порушувало питання про причини згоди або незгоди громадян з опозицією.

Найбільшого розголосу діяльність опозиції одержала в молодіжному, зокрема студентському середовищі, хоча для оптимістичних висновків щодо впливу саме дисидентів на молодіжну аудиторію цифри, на нашу думку, видаються не досить значними. Молодіжний рух більшою мірою був самодостатнім. Виявляючи повагу представникам “традиційної опозиції” – дисидентам, молодіжні організації діяли автономно і здебільшого приєднувалися до тих акцій дисидентів, які мали патріотичне спрямування. Отже, про діяльність опозиції суспільство знало, але про поєднання опозиції з широкими колами громадян, незадоволених панівним режимом, ще не йшлося. Суспільство ще коливалось в оцінці дій опозиції та їх наслідків. Активізацію громадськості та виявлення симпатій до опозиційних заходів, можливо, необхідно віднести до загальної революціонізації суспільно-політичного життя в країні на фоні змін на міжнародній арені та внутрішньої лібералізації режиму. Дані про схвалення діяльності опозиції членами компартії та працівниками партапарату, як ми вважаємо, свідчать, що в КПЧ були особи, які тверезо оцінювали ситуацію і погоджувались із тими діями опозиції, правота яких була незаперечною і які не загрожували основам існування режиму.

Таким чином, суттєву роль у розвитку суспільно-політичної ситуації цього періоду в чеських землях відіграла зміна тактики опозиційних сил. Вони перейшли до організації масових заходів антитоталітарного спрямування. Кількість громадян, задіяних в акціях опозиції, свідчить про те, що опозиційні структури у цей період вийшли з ізоляції і очолили громадськість у виступах проти режиму.

На перебіг подій у Чехословаччині безумовно вплинули події в Польщі і Угорщині, де “круглі столи” відіграли важливу роль у вирішенні суспільних проблем. Однак позиції влади у Чехословаччині істотно відрізнялись від позицій офіційних владних структур в інших порівняльних країнах. Чехословацьке партійне керівництво опинилося в умовах повного внутрішнього та зовнішнього вакууму, втратило вплив на розгортання подій. КПЧ не відіграла істотної ролі у суспільному діалогові, тому що не мала місця за “круглим столом”.

На межі 80 – 90-х рр. XX ст. опозиційні сили, дисидентський рух здобули значний вплив і авторитет серед громадськості. Під тиском мас вони взяли на себе відповідальність за долю батьківщини, усунувши від влади представників режиму “нормалізації” і очоливши країну у здійсненні демократичних перетворень.

Таким чином, чеська опозиція відіграла значну роль у подоланні суспільно-політичної кризи 1988 – 1989 рр. та в “оксамитній революції” загалом. Однак, на нашу думку, усунення режиму “нормалізації” та перемога демократичних сил на виборах 1989 – 1990 рр. переважно були результатом патріотичного революційного підйому мас на фоні кризи влади та сприятливої міжнародної ситуації – загального краху тоталітаризму у країнах Центральної та Східної Європи.

Література

1. Hlušíčková R. Čas Demokratické iniciativy [Tekst] : sbor. dokum. / R. Hlušíčková, M. Otáhal. — Praha : OK Centrum, 1993. — 594 s.
2. Ibid. — 594 s.
3. Ibid. — 594 s.
4. Tůma O. Veřejná hromadná vystoupení opozice před 17 listopadem / O. Tůma // Sociologické aktuality. — 1992. — Č. 9. — S. 29—44.
5. Urbánek Z. Omluva a doplněk ve věci demonstraci / Z. Urbánek // Lidové noviny [Tekst]. — 1989. — Č. 6. — S. 4.
6. Vaculík L. Poučení z krize / L. Vaculík // Lidové noviny [Tekst]. — 1989. — Č. 9. — S. 8.
7. Hlušíčková R. Čas Demokratické iniciativy... — 594 s.
8. Otáhal M. Opozice. Moc. Společnost. Příspěvek k dějinám “normalizace” [Tekst] / M. Otáhal. — Praha : MAXDORF, 1994. — 123 s.
9. Krejčí O. Proč ? / O. Krejčí // Tvorba [Tekst]. — 1991. — Č. 9. — S. 4—15.
10. Possetová J. Česká samizdatová periodika 1968 – 1988 / J. Possetová // Česká literatura [Tekst]. — 1991. — Č. 39. — S. 353—374.
11. Otáhal M. Opozice. Moc. Společnost... — 123 s.
12. Deníki A. Blahutove z roku 1985 až 1989 / A. Deníki // Особистий архів автора.
13. Krejčí O. Proč ? ... — Č. 9. — S. 4—15.

L. Novak-Kalyayeva

CZECH PRACTICE OF LEGAL PROTECTION IN THE CONDITIONS OF FOREIGN PREVALENCE: TO THE 20TH ANNIVERSARY OF “VELVET REVOLUTION”

From the point of view of state formation and political pluralism the activities of Czech democratic opposition in 1969 – 1989 are analyzed in the article, main periods and characteristic features of Czech experience of the resistance to the “normalization” regime and the peculiarity of legal protection tactics at the end of 1980s, in particular, in connection with the 20th anniversary of the events that remained in the history of Europe as “Velvet Revolution”, are defined.

Key words: legal protection movement, “Charter-77”, “velvet Revolution”.